

MICHAEL KOHLHAAS ÜZERİNDEN ADALET SORGULAMASI: ONURLU BİR İSYAN İLE BOZGUNCULUK ARASINDAKİ İNCE ÇİZGİ

Nuriye Çelik*

*“Ey çılgınlık,
dünyayı yöneten sensin ve senin tahtın da
güzel bir kadının ağzıdır!”¹*

Öz

Edebiyatta romantizm akımının dramcısı olarak bilinen Heinrich Von Kleist, Michael Kohlhaas adlı eserinde adaleti konu alır. Toplum Sözleşmesi sarsıldığında, toplumun kuralları ve genel hukuk, bireyi dışarıda bıraktığında yaşananları anlatan eser; adalet kavramı üzerinde düşünmeye yol açarak, adaletsizliğin sonuçlarını gözler önüne sermiştir. Günümüze kadar tiyatro, sinema ve opera uyarlaması yapılan eser, postmodernizmle birlikte sorgulamaya başladığımız tüm makro söylemlerin içine adaleti de eklediğimiz şu günlerde, adalet kavramın temeline inmek bakımından önemlidir. Her gün medyada ve siyasette seyrettiğimiz adaletin 1500’lü yıllardaki sorgulamasını, Kohlhaas’ın mücadelesi üzerinden yapmak bu çalışmanın temel amacıdır. Eserin edebi incelemesi çalışmanın konusu değildir.

Anahtar Kelimeler: Michael Kohlhaas, Adalet, Toplum sözleşmesi.

THE INQUIRY FOR A JUSTICE ON MICHAEL KOHLHAAS: A THIN LINE BETWEEN AN HONOURABLE REBELLION AND ANARCHISM

Abstract

The book, Michael Kohlhaas, is about justice. And the author of the book, Heinrich Von Kleist, is known as a dramatic writer of Romanticism in literature. This novella describes what happens when the Social Contract is broken; and when the citizen is secluded from society and its common-law rules. Therefore, the book makes you think about the concept of justice, and makes you realize what could be the results of injustice. The novella has also been adapted for theater, cinema and opera many times. And, especially these days, it is still important to realize the background of the concept: justice; as we have started

*Selçuk Üniversitesi Sosyoloji Doktora Öğrencisi, nuriyeneselcelik@gmail.com.

¹KLEIST, H. V., 2007, “Michael Kohlhaas Eski Bir Vakayinameden”, (çev .) Bilge Uğurlar, Türkis Noyan, İstanbul: Can Sanat Yayınları, s. 90.

disputing all macro discourse with postmodernism. This study aims to examine justice that appears in the media and in politics every day, through Kohlhaas's fight in the 1500's. A Literary examination is out of the topic of this study.

Key Words: Michael Kohlhaas, Justice, The social contract.

Giriş

“Alman tacir Michael Kohlhaas 1532’de Leipzig Panayırı’na giderken bir Sakson soylusu iki atına el koyar. Kendisine tazminat ödenmesi için mahkemeye yaptığı başvuru sonuçsuz kalınca, Kohlhaas tüm Sakson soylularına açıktan açığa meydan okumaya başlar” (Kleist, 2007: arka kapak).

Heinrich Von Kleist’in novellası Michael Kohlhaas, ilk kez 1810 yılında yayınlanmış, opera ve tiyatroya uyarlanmış ve en son 2013 yılında Fransız yönetmen Arnaud des Pallières tarafından sinema filmi yapılmış, ülkemizde de “Adalet İçin” ismiyle gösterilmiştir. Gerçekten de eser adalet kavramı üzerine çok önemli bir değerlendirme sunar: adalet nedir ve kime göredir?

Eserin ilk yayınlandığı dönemden beri güncelliğini koruması, adaletin hala tüm toplumlar için en temel toplumsal yapı taşı olmasından ve adaletin sağlanmasında mütemadiyen ortaya çıkan sorunlardan kaynaklanır. Hiçbir toplum “adaleti sağladık ve işimiz bitti” diyemez. Bugün sağlanan bu adalet duygusu yarın da korunmaya muhtaç olacaktır. Eserin edebi ve sinemasal yanı değerlendirilmesine karşılık, sosyolojik olarak bir inceleme yapılmamıştır. Bu çalışma adalet kavramını irdelemeyi, eserdeki adalet anlayışını açıklamayı hedeflemiştir. Bu sayede adaletin 1500’lü yıllardaki karşılığı görülerek, tarihsel süreçte değişen anlamının günümüz adalet algısıyla olan ilişkisi gözler önüne serilmiş olacaktır. Bu çalışma edebi bir eserin sosyolojik inceleme olmanın yanı sıra, tarihsel bir bakışla adalet kavramını incelemeyi kendisine yöntem olarak seçmiş; sosyolojik zeminde edebiyat eseri inceleme yapılırken sosyal bilimlerin inter-disipliner karakteri vurgulanmıştır. Edebiyat ile sosyolojinin ilişkisi toplumsal olayları inceleme noktasında kesşir:

“Edebiyat-sosyoloji ilişkisi; edebiyat ve sosyolojinin malzemelerinin bir kısmını aynı çatı altına getirmeye çalışan bir başka bilim dalı-disiplin olan edebiyat sosyolojisini etkiler. Sosyolojiden gelen dinamik temel, edebiyatın hanesindeki toplumsal yoğrulma ve edebî kurallar sisteminden geçen edebiyat metnine yeni bir anlam katar” (Aydın, 2009: 359).

Edebi eserlerin sosyolojik zeminde analizleri gerek edebiyatçılar gerekse de sosyologlar tarafından zaman zaman kullanılan bir yöntemdir.

“Comte 1830 yılında sosyoloji kelimesini ortaya attığından çok daha önceleri edebiyat sosyoloji-inceleme tarzı zaten vardı. Madame de Staël, Vico, Berkeley, Batteux ve Herder’in çalışmaları bunu

göstermektedir. Bu çalışmalarda siyasi tarih felsefesi ve edebiyat tarihi konuları iç içe geçmişlerdir. Belirgin olan husus, edebi güçlerin sosyal hayatta etkili olduğu ve diğer taraftan toplumsal ilişkilerin edebiyata yansıtıldığıdır” (Cuma, 2009: 84).

Edebiyatın sosyolojik okumaları yapılırken, iki bilim dalının da toplumu ve bireyi, bireylerin toplumla olan ilişkilerini incelemesi ortak alanından faydalanılır. Türkiye’de edebiyatla sosyolojinin ilişkisi üzerinde durarak, edebiyat sosyolojisini ifadesini ilk kez Ziyaeddin Fahri Fındıklıoğlu kullanmış; Nurettin Şazi Kösemihal ise bilimsel bir etüt niteliğinde ilk çalışmaları yapan kişi olmuştur (Cuma, 2009: 84-5).

İlk bölümde adalet kavramına değinilmiş, ardından eserin içeriğine ilişkin kısa bir özet sunulmuştur. Son üç bölümde Michael Kohlhaas’ın adalet anlayışı sorgulanarak çalışma sonlandırılmıştır.

1. Adalet Kavramı Üzerine

Adalet kavramı Latince hak, hukuk ve adalet anlamındaki jus sözcüğünden gelir, Eski Ahit’te bir Tanrı istencidir ve insan adil bir yasa koyucu ve yargıç olan Tanrı karşısında boyun eğer (Kabadayı, 2013: 49). Adalet içerdiği idealist anlam nedeniyle çokça tartışılmış özellikle de “adalet erişilmesi ve gerçekleştirilmesi gereken bir ideal midir, yoksa insanın ahlaki yönünün zorunlu bir gereği midir?” sorusu üzerinde durulmuştur (Topakkaya, 2008: 28).

Platon, adalet ve devlet yönetimi konularında siyaset felsefesinin en temel kaynaklarından biridir.

“...Platon’un Devlet adlı yapıtı adaletle başlar ve adaletle biter. Platon’un adalete ilişkin yaptığı çözümlerinin bağlamı sofistlerle yaptığı tartışmalardır. “Adalet güçlünün işine gelendir”; eş deyişle, hukuk sistemi güçlülerin, yöneticilerin vb. çıkarlarına hizmet etmek üzere yapay olarak tasarlanmıştır diyen Thrasymachos’a, Platon’un konuştuğu Sokrates, şu can alıcı yanıtı verir: “adalet bir toplumda herkesin üzerine düşeni yapmasıdır”... “Hak, herkese borçlu olunanı vermektir” diyen Platon’da adalet en yüksek erdemdir ve bilgelik, cesaret, ölçülülük gibi tüm diğer erdemleri içerir” (Kabadayı, 2013: 50).

Aristoteles’a göre “adalet yasaya uygun olanda ve eşitliği gözetende, ‘adaletsizlik’ ise yasaya aykırı olanda, eşitliği gözetmeyende olur (Gündoğan, 2003: 2). Platon ve Aristoteles ile tanımlanan adalet, hak ve hukuk kavramlarıyla birlikte anlaşılır ve bu kavramlarının uygulanış şekline göre de adaletin uygulanması farklılık gösterir. Bu yüzden adalet şu şekilde tanımlanırsa, daha geniş bir çerçeve çizilmiş olur:

“Adalet kavramının özünde, insan onurunun, özgürlüğünün ve sahip olduğu haklarının dokunulmazlığı ve bu dokunulmazlıklar

karşısında bütün insanların eşitliği fikri yatar. Adaleti, siyasi olmaktan ziyade ahlaki bir kavram olarak kavramamızı da bu fikirler sağlar. Bu dokunulmazlıklar karşısında her eşit olmayan muamele ve dokunulmazlıkların ihlali bir adaletsizlik olarak değerlendirilebilir” (Gündoğan, 2003: 5).

Hem Platon hem de Aristoteles için adalet en yüksek erdemdir; hukuk adalet, hukuksuzluk adaletsizliktir; demokrasi, tiranlık, oligarşi ve timokrazi bozulmuş rejimlerdir; bunların yerine yasalara bağlı olmak kaydıyla, Platon bir filozoflar devleti Aristoteles ise bir aristokratlar devleti idealize eder (Topakkaya, 2008: 43).

Adalet duygusu küçük yaşlardaki suçluluk duygusuyla birlikte, içkin adalet ve Tanrı cezası denen, çocuğun, suç işleyince kötü bir karşılık alacağına dair beklentisi üzerinden şekillenmeye başlar (Hökelekli, 2008:134). Fakat yıllar ilerledikçe en bencil ve adaletsiz olan “ben” kimliği değişir ve adaleti devletin güçlü ellerine teslim eden bireyler olarak başkalaşır. Fakat Tanrı cezası, devletlerin kutsallaştırılıp bireyler nazarında dokunulmazlık kazanması gibi adalet kavramında da etkindir. Bireyler inançları üzerinden tanımladıkları kavramlara adaleti de eklerler. Örneğin İslam dinindeki “Hz. Ömer’in adaleti” ifadesi herkes için benzer adil bir yönetimin unsurlarını çağırıştırır. İslam dininin adalete bakışı, bu dinin mensuplarının da adalet anlayışını şekillendirecektir. “Hz. Muhammed tüm hayatında sözleri ve davranışlarıyla adalet örnekleri vermiş, bir hadisinde de şöyle buyurmuştur: "Adaletsizlikten kendinizi koruyunuz. Çünkü o, Hesap Gününde zulme denktir" (Kayaoğlu, 1987: 202). Hıristiyan inancında da Tanrı'nın adaleti dinin en sağlam temelini oluşturur. Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesi, Tanrı'nın adaleti sağlarken insanlığın ödediği bir karşılık olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla dinlerde yer alan adalet anlayışı, toplumların dinlerine olan bağlılıklarında önemli bir gerekçe olarak yer almıştır.

Adalet dini inançlarda edindiği önemli yeri, devlet yönetimlerinde de kazanmıştır. Türk İslam toplumlarında Dâr ul-adl, Divan-ı a'la veya Divan-ı mezalim isimleriyle bilinen divanlarda padişah halkı doğrudan dinler, şikâyetlerini sorardı. Öyle ki Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'in üç vasiyetinden biri adil olun idi (Kayaoğlu, 1987:206). Adalet sisteminin işlevini yitirmesi, devletlerin gerileme süreçlerinde görülen bir sosyal değişimdir. Adil olmayan bir yaratıcı tahayyül edilemediği gibi, adaleti devletin temeline yerleştirmeyen bir idareci de düşünülemez. Devletler adaletten yoksunlaştıkça yıkılmaya yaklaşmışlardır.

Adaletin sağlanması, günümüz modern hukuk sisteminde anayasalar aracılığıyla devletin temel görevi olarak kabul edilmiştir. Nasıl ki pür bir adalet sistemi tasvir eden dinlerin mensupları dahi, kişisel hayatlarında böylesi bir adalet sistemi oluşturamıyorlarsa; devletler de yazılı kanunlarındaki adalet görevini her zaman mükemmel bir şekilde yerine getirememektedirler. Böyle

durumlarda vatandaşların devletlerine olan inançları da mutlak bir sarsılmaya uğrayacaktır. Çünkü adalet bireyi güvende hissettiren bir olgudur. Türkiye'deki hukuk ve adalet sisteminin vatandaşlar üzerinde yarattığı etkiyi görmek amacıyla yapılan Hukuk ve Adalet, Algı ve Beklentiler adlı bir araştırmada önemli veriler elde edilmiştir. Buna göre;

“...toplumun yüzde 25-35 oranında bir kesimi kanunlar önünde devlet ile vatandaşın eşit olduğuna inanmamakta, devlet ve memurların hatasında ve hatta aslında suç işlemese bile yargının kendilerini korumayacağına, mahkemelerde çıkar karşılığı iş yapıldığına inanmaktadır. Devletin bazı kurum veya memurlarının işlem ve eylemlerinde hukuk kuralları çerçevesi dışına çıktığını düşünenler yüzde 40 oranındadır... Gençlerin, lise ve yüksek eğitimlilerin, gelir seviyesi ve yaşanan evin niteliği yükseldikçe, kırlardan metropollere geçtikçe hukuk devletine olan inancın diğerlerine kıyasla azalıyor olması dikkat çekicidir. Sosyolojik olarak kentleştikçe, eğitim ve gelir seviyesi yükseldikçe, kısaca modernleştikçe bu kesimlerin geleneksel referanslar yerine modern, çağdaş değerlere olan bağlılıklarının artacağı, doğal olarak da bu sürecin sonucunda hukuk devletine olan inancın da yükselmesi beklenir. Fakat gözlenen durum, aksini göstermektedir. Dindarlık seviyesi yükseldikçe hukuka olan güvenin artması, toplumun adalet ve hukuk kavramlarına, pozitif kurallar kadar manevi dünyanın anlamlarından da yüklenme yaptığını göstermektedir. Yani adalet ve hukuk kavramları yalnızca kanun maddesinden öte bir şey olarak algılanmaktadır” (KONDA, 2010).

Bu veriler adaletin anlamı üzerinde düşünmek için iyi bir fırsattır. Adaletin bir sosyal olgu olarak toplum hayatını şekillendirmesinde dinde, devlet yönetiminde, toplumsal huzur ve güvende etkili olması adaleti hem hukuk bilimine hem de sosyoloji, siyasal bilimler gibi diğer sosyal bilimlere de bir inceleme konusu olarak yerleştirmiştir. Post modernizm makro ifadelere ve sloganlara karşı olduğu içindir ki; yalnız bizim ülkemizde değil tüm dünyada anlamları güncellenen kavramlar içerisinde adalet de yer almaktadır. Ülkemizde eğitim ve gelir seviyesi yükseldikçe hukuk devletine olan inancın yükselmemesi incelenmeye ve sorgulanmaya muhtaçtır. Eğer adalet kavramı kişilerin eğitimlerine ve gelir seviyelerine göre farklılaşabiliyorsa, “adaletin, tüm diğer değerler gibi sübjektif bir değer oluşu” doğrulanmaktadır (Çakar, 2013: 261). Adaletin sübjektifliği onu talep edenler arasında bir ayrım yaratır. Eğitim ve gelir seviyesi yükseldikçe, devlete olan adalet inancı azalıyorsa da, aslında adalet sistemini kendi lehine kullanabilecek olanlar yine bu eğitilmiş ve yüksek gelire sahip vatandaşlar olacaktır. Toplumdaki en alt eğitim düzeyini oluşturan vatandaşlar, hem adalet mekanizması hem de devletin her türlü uygulamasında sorgulayabilen ve hakkını sonuna kadar alan kişiler olmaktan çok uzaktırlar. Bunun nedeni devlet ve adalet sistemindeki eşitlik değildir. Çünkü adalet herkes

içindir ve devlet her vatandaşa karşı eşit derece sorumludur. Buradaki ikilem, siyasal ve hukuk sisteminin işleyişini bilme gerekliliğinde yatar. Örneğin e-devlet sistemleri son dönemde pek çok ülkede uygulanan bir yönetim şekline dönüşmüştür. Fakat ülkemizde her bireyin internete erişimi olduğunu iddia edemeyiz. Yine adalet sisteminde danışmanlık görevini yürüten avukatlar başta olmak üzere, adli süreçler maddi imkânlar gerektirir. Avukatlık ücretleri, harçlar, dava masrafları gibi en temel harcamaları yapabilmek için bile gelir seviyesi önemlidir.

Temel sosyolojik kuramlardaki adalet olgusuna kısaca değinelim: Çatışmacı yaklaşıma göre;

- İnsanların istedikleri, elde etmeye çalıştıkları temel ve ortak çıkarları vardır.
- Güç azdır ve eşitsizce bölünmüştür.
- Değerler ve düşünceler grupların kendi amaçlarını gerçekleştirmek ve çıkarlarını korumak amacıyla kullandıkları birer araçtır (Wallace ve Wolf, 2012: 108).

Çatışmanın kaynağını sömürü ve mülkiyet sahipliği oluşturur. Devlet belirli bir sınıfın haklarının temsilcisidir. Dolayısıyla adalet herkes için değil, mülkiyet sahipleri için vardır. Üretim kaynaklarına sahip olamayanlar sistem içerisinde hak ettikleri adaleti hiçbir zaman alamazlar.

Yapısal-fonksiyonalist yaklaşıma göre toplum bir bütün içinde analiz edilmeli, toplumsal yapının normal ve sağlıklı görünümü fark edilmeli, sistem parçalarının birbiriyle olan ilişkileri dikkate alınmalıdır (Wallace ve Wolf, 2012: 44). Adalet toplumsal yapının temelinde yer alan ve toplumsal bütünlüğe katkısı olan bir olgudur. Toplumsal adaletin bireylerin adalet algısından önce gelir ve adaletin eksikliği durumunda yerini anomi alır. Adaletin işlevi, toplumu bir arada tutarak düzeni sağlamak ve adalet sistemini bireyin üzerinde ve dışında bir olgu olarak kabul edip bireylerin birbirine olan bağımlılığını bir ahenge sokmaktır.

Sembolik etkileşim yaklaşımına göre;

- İnsanlar şeylere, şeylerin onlar için ifade ettiği anlamlara göre davranırlar.
- Şeylerin anlamı insanın diğer insanlarla toplumsal etkileşimi sonucu ortaya çıkar.
- Şeylerin anlamları, bunlarla karşılaşan kişi tarafından yapılan yorum sürecinden geçmekte ve değiştirilmektedir (Wallace ve Wolf, 2012: 294).

Bireyin odak noktası olduğu ve bireylerin davranışlarından hareket ederek toplumsal analizlere varıldığı bu yaklaşımda; bireylerin yetenekleri ile toplumdaki konumları arasında doğal bir ilişki vardır. Öyle ki “toplumsal eşitsizlik bireysel farklılıkların doğal yansımasıdır” (Waters, 2008: 43). Bu nedenle toplumsal adaletin bireylerin statülerine bağlı olarak şekillenmesi doğal bir durumdur. Adalet duygusu hem özdeki ben hem de sosyal ben analizinde yer alır. Adalet bireyin toplum içinde takındığı ayna benliğinde edindiği yer kadar, toplumsal adaleti meydana getirecektir. Dolayısıyla toplumsal adalet, bireylerin tek tek kişisel yaşamlarındaki adil tanımı üzerinden şekillenir. Buna göre bir toplumdaki adalet sistemi çürümüşse, bunun nedeni her bireyin adalet duygusundaki eksiklikten ve kendi kişisel yaşantısında adaletle yer vermeyen insanların oluşturduğu bir topluluk olmaktan kaynaklanır.

Adaletin bir toplumsal olgu olarak sosyal hayatın her aşamasında, inançlarda, devlet yönetimlerinde ve iş yerlerinde bile yer alması, onun bireyleri doğrudan etkileyen bir kavrama dönüşmesine yol açar. Adaleti hukuk sisteminde talep ederken belirleyiciliği olan gelir düzeyi, statü, eğitim gibi unsurlar; adaleti sağlayanlar tarafında hiçbir anlam ifade etmediği zaman ancak gerçek adaletle yaklaşmış olunur. Öte yandan bireyi yalnızca faydalı gördüğünde anlam yükleyen neo-liberal anlayış gibi bakış açıları nedeniyle, bir özne olarak bireyin değerlendirilmediği ve başkalarının amaçları için araç olarak kullanıldığı her ortamda adalet kavramı da anlamını yitirmektedir. Bir Sovyet dönemi esprisi olarak politbüro üyelerinin halktan daha konforlu evlerde yaşamaları eleştirildiğinde, “tüm halklar eşittir ama biz daha eşitiz.” cevabını verdikleri söylenir. Eğer toplumsal yapıda birileri daha eşit ve adaleti daha çok elde eden olmaya başlamışsa, toplumsal yapıdaki çürümenin işaretleri verilmiş demektir. Tek tek bireylere sağlanan adil yaşam şartları bir araya geldiğinde toplumsal adalet meydana gelir. Bu toplumsal adalet hem devletin hem de vatandaşların temel değeri olacaktır. Bu nedenle toplumsal adaletle verilen her zarar hem o toplumu yöneten devleti çürütür hem de vatandaşların ülkelerine olan inançlarını zedeler. Birbirine karşı toplumsal bağlılığı ve güveni kalmayan bir kalabalığa da toplum ve ya millet denemez. İşte bu yüzden adalet, toplumsal yapının en temel değeridir. Bir toplumda herkes fakirse, buna rağmen toplumsal değerler korunmaya devam edebilir. Fakat bazıları çok fakir bazıları çok zenginse toplumsal düşmanlıklar ve ayrışmalar çoğalır. Bir toplumdaki gelir dağılımı, adalet dağılımına benzer. Eğer bazı kurallar bazıları için geçerliyse, bozulan toplum sözleşmesi her türlü kaosa fırsat verecektir.

Adalet ceza kavramıyla ilişkilidir. Adaleti sağlamak adil olmayan tarafa ceza vermeyi içerir. İnsanın cezalandırılması, bir başkasının varlığının kabulü ve bu farklı kişiler arasındaki ilişkide adaletin sağlanması demektir. Adalet sistemi Levinas’a göre bir başkasını gerekli kılar (Akçetin, 2013: 277). Başkalarıyla birlikte yalnız olmadığını gösteren benlik, diğerleriyle olan

ilişkilerinde adaletin şekillendirmesinden ve koşullandırmasından faydalanmış olur. Dolayısıyla toplumsal adaletin doğuşu bireyler arasındaki adil ilişkilerden doğar. Toplamların değışme süreçlerinde adalet kavramı da şekillenmiştir. Örneğin Platon'un devleti filozofların yönetmesi görüşü, devlet yönetiminin gerektirdiği adalet anlayışını herkesin sağlayamayacağı ancak filozof gibi düşünebilen ve görebilen bireylerin adil yöneticiler olacağı alt fikrine dayanır. Yine Hobbes'a göre insanın özünde yer almayan adalet anlayışı, devlet gibi güçlü bir otoritenin varlığını ve yönetimini gerekli kılar. Dolayısıyla değışen toplumlar değışen adalet anlayışlarını yaratır. Padişahlıkla yönetilen bir toplumda bireyler, padişahın kararları adil bulmadıkları zaman bile isyana kalkışmaz ve hatta özünde keyfi olan pek çok uygulamayı da adil bulabilirlerdi. Toplamların özgürlük anlayışları değıştikçe, bir vatandaş olarak bilinç kazandıkça yönetimlerin adaleti sorgulanmaya başlandı. Ortaçağ Avrupa'sındaki aristokratik sınıfın her davranışı aydınlanma devrimi sonrasında artık pek de adil ve yerinde görülmemekteydi. Nitekim değışen ekonomik sistemlerin toplumsal hayatta yarattığı değışimler de, yine bireylerin devletler karşısında güçlenmesi ve yurttaşlık hakkı ve bilinci kazanmasıyla paralellik gösterir. Kapitalizmin doğuş yıllarında ticaret sayesinde ekonomik bir güç kazanarak krallıktan hak talep etmeye başlayan burjuva sınıfı için artık karalın aldığı her karar adil olmamaya başlamıştı. Gerek endüstri devrimi gerek de aydınlanma çağı sonrası güçlenen birey, adalet kavramını da yeniden şekillendirerek hümanizmi yaratmıştır. Öyle ki, bireyselleşmenin gösterdiği ilerleme post modernizm sonrası; aydınlanmanın bireye verdiği düşünme ve karar verme gücünün sınırlılığında ve kalıplardan bahsederek, tüm klasik anlayışlara ve tanımlara karşı çok daha sübjektif bir birey algısı yaratmıştır. Artık adaletin de son derece göreceli bir kavram haline geldiği görülecektir. Temel değerlerinde ortak anlayışlar mevcut olsa da, eşitler arası eşitliğin dile getirildiği ve mutlak eşitliğin kabul edilmediği günümüz adalet sisteminde hakkaniyet de sübjektifleşmiştir.

Değışen toplumsal yapılar genel ve makro teoriler üretmeyi sarsmışsa da, kökeni en ilkel toplumlara dayanan ve gelecekte de varlığını garantilemiş görünen devletler ile kişisel özgürlüğünden ve sürdürdüğü yaşamından başka kaybedecek pek az şeyi olan birey arasında, karşılıklı tahammül ve tavizlere dayanan toplum sözleşmesi gibi elzem bir mukavelenin eski çağlardan beri varlığını koruduğu görülmüştür. Adı ve ya sözleşmenin şartları bir taraf lehine zaman zaman değışmiş olabilir; adına anayasa ve ya gelenek denmiş olabilir. Adalet kavramı da toplumsal sözleşme gibidir ve bu sözleşmenin tam da kalbindedir; göreceli hale gelebilir, sorgulanabilir, zaman zaman bir taraf lehine kurulmuş olabilir, tüm insanlık tarihine ve değışimlere rağmen adalet; inanç sistemleri, devlet yönetimleri, bireyler arası ilişkiler ve toplamında toplumsal adalet olarak varlığını her daim korumuştur ve gelecekte de koruyacaktır.

2. Eserin İçeriğine Kısa Bir Bakış

Heinrich Von Kleist eserinde Michael Kohlhaas'ı şu sözlerle anlatır:

“Bir taşra öğretmenin oğlu olan Michael Kohlhaas, devrinin en dürüst ve haksever, aynı zamanda da en dehşetengiz insanlarından biriydi... çocuklarını Tanrı korkusuyla, çalışkanlık ve sadakat aşilayarak yetiştiriyordu; komşularının arasında yardımseverliğinden ya da hakkaniyetinden nasiplenmemiş bir kişi bile yoktu; kısacası, bir erdemi aşırıya vardırmasaydı, dünya onun hatırasını saygıyla anacaktı. Fakat adalet duygusu, onu haydut ve katil yaptı” (Kleist, 2007:9).

Kohlhaas bir gün Leipzig Panayırı'na özenle yetiştirdiği atlarını satmaya giderken, daha önce 17 kez geçtiği yolda, bir Sakson soylusu tarafından ağaç kütüğünden bir bariyerle oluşturulmuş sınırı görür. Elbe Nehri kıyısındaki bu geçiş bölgesi Saksonya toprakları olup, hemen yakındaki görkemli şatonun sahibi olan asilzade Junker Wenzel von Tronka'nın kontrolü altındadır. Kohlhaas şatonun kâhyasına neden yolun kapalı olduğunu sorar ve bu sınırın hükümdarın asilzadeye verdiği bir yetki olduğunu öğrenir. Bu sınırı geçebilmesinin tek koşulu elindeki iki kara yağız atı rehin bırakması ve gidip izin belgesiyle gelmesidir. Kohlhaas kendi erdemlerini adalet üzerine şekillendirmiş biri olduğundan sürekli isyankârlık içinde olduğu söylenemez, önce kanuni yollara uyulması gerektiğine inanır. Gereklî belgeyi almak için atları ve bir uşağını şatoda bırakıp giden Kohlhaas, asilzadenin böyle bir sınır koyamayacağını, buna hakkı olmadığını öğrenip buna rağmen gerekli belgeyle geri döndüğünde, bıraktığı atların hazır olmadıkları halde tarlalarda çalıştırıldığını, iyi beslenmediklerini ve bıraktığı uşağının da dövülerek şatodan kovulduğunu öğrenir. Uğradığı haksızlığı telafi etmek için mahkemeye başvuran Kohlhaas'a göre bu gibi yolsuzlukların önünü almak Tanrı'ya karşı da bir hizmettir ve gerekirse davanın yürütülmesi için gereken tüm giderleri kendisi karşılamaya hazırdır.

Kohlhaas tüm yasal yollardan geri çevrilir çünkü Asilzade pek çok yerde akrabası ve arkadaşı olan, tüm hukuk sistemindekileri tanıyan biridir. Aldığı cevaplarda şatoya gidip atlarını geri alması tavsiyesinde bulunmaktadır. Gelen mektuplardan birinde, “şansölyeliği hiçbir koşulda bu tür boşu boşuna uğraştıran işlerle ve gereksiz atışmalarla rahatsız etmemesi” istenir (Kleist, 2007: 27). Üstelik kendi atlarının hala şatoda çalıştırılmaya devam edildiğini öğrenir. “Dünyayı böylesine korkunç bir bozuk düzenin içinde” görmekten acı duyan Kohlhaas evini ve sahip olduğu tüm mülkünü satmak üzere bir memurla görüşür. Karısına ise şu açıklamayı yapar: “Çünkü ben, sevgili Lisbeth, benim haklarımı korumayan bir memlekette kalmak istemiyorum. Eğer tekmelenecesem, insan olmaksansa, köpek olmayı tercih ederim!” (Kleist, 2007: 31). Lisbeth bu durumu düzeltmek için kocasına yardım etmek

istemektedir. Uğradıkları haksızlığı anlatan bir dilekçeyi Hükümdar'a bizzat iletmek üzere, Berlin'e gitmek istediğini söyler. Kohlhaas bu son çareyi kabul eder. Fakat Hükümdar'ın şahsına çok fazla yaklaşma cüretinde bulunan ve Hükümdar'ın çevresindeki nöbetçilerden birinin bir mızrak darbesiyle yaralanan Lisbeth, evine getirildikten kısa bir süre sonra ölür. Yazar, bu acı karşısındaki Kohlhaas'ın zihnini şu şekilde tasvir eder: "Oturdu; doğal hakkının gücüne dayanarak bir yargı kaleme aldı ve Junker Wenzel von Tronka'yı zorla alıkoyduğu, tarlada çalıştırıp heba ettiği kara yağızlarını, bu mektubu aldıktan üç gün içinde Kohlhaasenbrück'e (Kohlhaas'ın yaşadığı yer) geri getirmeye ve ahırda bizzat besleyip semirtmeye mahkûm etti. Bu kararı atlı bir ulakla gönderdi..."

Kohlhaas doğal hakkının gücüne yani Rousseau'nun Toplum Sözleşmesi'nde belirttiği ilk ve doğal haklarına kavuşmuştur. "Çünkü toplum sözleşmesi bir kere ihlal edilmiştir ve topluluğun kanunları artık onu koruyamamaktadır. Buna göre sözleşmeye bağlı özgürlüğe karşılık, o zamana kadar vazgeçmiş olduğu doğal özgürlüğüne tekrar kavuşur ve hakkını kendi gücüyle alma yetkisini tekrar elde eder" (Kleist, 2007: 35). Toplum Sözleşmesi Rousseau gibi bir özgürlük aşığı tarafından kaleme alınmış, fakat sonrasında belki Rousseau'nun da hiç öngöremeyeceği bir şekilde yalnızca güçlünün hakkının korunduğu pek çok ortama sebebiyet vermiştir. Öyle ki vatandaş kendi özgürlüğünden feragatte bulunup, bir takım bireysel haklarını devlete verirken; karşılığında güvenlik, adalet ve eşitlik talep etmiştir. Fakat feragat etme kısmı tüm halkı kapsar iken devletten gelecek olan koruma ve adalet yalnız bir kesime yönelirse, toplum sözleşmesi ihlal edildiğinden feshedilmiş sayılır ve bireye feragat ettiği haklar iade edilir. Dolayısıyla Kohlhaas'ın yalnız basit bir isyankâr değil yönetim şeklini ve Toplum Sözleşmesi'ni iyi kavramış bir tüccar olduğu iddia edilebilir.

Hikâyenin bundan sonrası Kohlhaas'ın halka davasını açıklamak için duvarlara yazılar bırakması sonucu, sayıları 400'e ulaşan küçük bir ordu haline gelmesiyle devam eder. Asilzadenin saklandığını duyduğu şehri ateşe verip, kilise kapısına eğer Asilzade kendisine teslim edilmezse şehri tamamen yakıp yıkacağını belirten bir not asar. Artık kendisini "imparatorluktan ve dünyadan bağımsız, yalnızca Tanrı'ya boyun eğen bir efendi" olarak tanımlar. Şöhreti gittikçe yayılan Kohlhaas'ı durduran ilk olay, Doktor Martin Luther'in Saksonya'nın bütün şehir ve kasabalarına astırdığı yazı olmuştur. Luther, Kohlhaas'ı yaptıklarından vazgeçirmek için, Tanrı karşısına nasıl çıkacağını sorar. Kendisinde Luther mezhebine bağlı olan Kohlhaas, davasını anlatmak üzere gizlice Martin Luther'e gider ve adamlarını dağıtması karşılığında affedilmesi anlaşmasını yapar. Kohlhaas'ın tek isteği Asilzadenin hakkını iade etmesi, atlarını el koyduğu gibi vermesi, uşağına verdiği zararın tazmin edilmesidir. Kohlhaas'ın elinde gücü giderek artan bir ordu da olsa, kalbi en başta

talep ettiği haktan fazlasında değildir. Karısı yaşayabilse ve adalet yerini bulsa, belki Kohlhaas da bu kadar acımasız olmayacaktır. Yazarın en başta belirttiği gibi Kohlhaas'ın adalet erdemi çok keskindir. Hikâyenin sonundaki mitolojik dokunuş önemlidir: yıllar önce Saksonya Elektörü (dönemin Prensi) ile ilgili bir kehanette bulunan ve bu kehaneti yazdığı kolyeyi Kohlhaas'a veren falcı kadının, adaleti sağlması ve Kohlhaas'a karısının ruhunun yaşadığını hissettirmesiyle, yazar, bizlerin de adaletin her zaman gerçekleşeceğinden emin olmamızı ister gibidir.

Kohlhaas'ın affedilmesi şövalyeler tarafından hoş karşılanmaz çünkü bir kez hükümdarın otoritesi sarsılmıştır ve bunun arkası gelecektir. Uzun süren hukuk arama mücadelesinin sonucunda kendisinden alınan tüm hakları iade edilen Kohlhaas, kılıçla başının kesilmesi cezasına çarptırılır ve çocuklarına soyluluk unvanı verilerek iyi eğitim almaları Şansölye tarafından garanti edilir.

3. Michael Kohlhaas'ın Bir Yüzü: Adalet Erdemini Aşırıya Vardırın Bir İsyankâr

Adaletin sağlanması ve yurttaşların adil ve eşit bir adalet tarafından korunması, gelişmiş ve modern bir ülke, yaşanılabilir bir ülke olmanın ilk koşuludur. Ekonomik seviyesi düşük ve ya kişi başı milli geliri İskandinav ülkelerinin kişi başı milli gelirinden çok uzak olan bir ülkede yaşayabiliriz. Fakat bireyler kendilerini adil bir mekanizmanın içinde hissetmezlerse, beklenen üretim düzeyinin gerçekleşmesi de uzak bir hayal olarak kalır. Çünkü üreten ve çalışan birey özel mülkiyetinden kaynaklanan hakları başta olmak üzere, ticaretinde, iş ortamında, fabrikasında ve özel hayatında güvence hissetmeyecektir. Adalet yalnızca üç beş büyük bina ve içinde yüksek maaş alan hukuk fakültesi mezunlarından oluşan hukuki bir kurum olmaktan çok daha öte bir anlam taşır. Adalet bizlerin her gün yeniden ve yeniden içinde yaşadığımız topluma ve bizi yönetme hakkı verdiğimiz devlete olan inancımız, bağlılığımız ve saygımızdır. Bu yüzdendir ki adaletin bireylerin siyasi ve sosyal konularına, gelir düzeylerine, arkadaşlarının araba markalarına göre dağıtılmaya başlandığı, kanunların keyfi uygulamalara ve siyasi propaganda malzemelerine dönüştüğü andan itibaren; vatandaşların gerekli adaleti sağlayamadığını düşündüğü devlete karşı ne inancı ne bağlılığı ne de saygısı kalır.

Michael Kohlhaas'ın bir yüzünü tam da gerekli adaletin sağlanmadığı ve keyfiliğin ne tür uygulamalarla sonuçlandığını fark ettiğimizde görürüz. Eğer gereken adalet, yönetme hakkına sahip kişilerce sağlan(a)mıyorsa yapılıması gereken tek bir şey kalmıştır: adaleti, haksızlığa uğrayanın bizatihi sağlması. Kohlhaas sonu kendi ölümüyle biteceğini bilse de, kendi onurunu savunma peşine düşmüş ve birkaç adamıyla küçük bir ordu gibi hareket ederek bir anlamda gerilla savaşı başlatmıştır. Bu mücadelesinde masum insanlara da

zarar vermiş, Asilzadeyi bulmak için şehri üç kez yakmıştır. Dolayısıyla adalet savaşı bir takım adaletsizlikler de doğurmuştur. Fakat Kohlhaas'ın yaptığı adaletsizlikler kendi hakkının ortadan kalkmasına da yol açmayacaktır. Bu yüzden Kohlhaas, kendisi için şehir meydanına yazdırdığı suçlamalar karşısında gerçeği anlatmak için gizlice yanına gittiği Martin Luther'in "Kim sana keyfi yargılarınla Junker von Tronka'yı baskına uğratıp şatosunda bulamayınca onu koruyan tüm halkı ateş ve kılıçla kırıp geçirme hakkı verdi?" sorusuna şu cevabı verir:

"...İnsan topluluğuna karşı açtığım savaş, ...bu topluluğun dışına atılmış olmasaydım, bir suç sayılabilirdi!...Kanunun korumasından yoksun bırakılanı, ben devlet topluluğunun dışına atılmış sayarım! Çünkü benim huzur ve barış içinde zanaatımı uygulayabilmem için bu koruyuculuğa ihtiyacım var, hatta işte bu yüzden de emeğimle kazandığım her şeyle birlikte bu topluluğa sığınıyorum. Bunu kim benden esirgerse, beni ıssızlığın vahşiliğine doğru itmiş olur, işte o kişi, sizin de inkâr edemeyeceğiniz gibi, kendimi koruyacağım silahı elime vermiş olur!" (Kleist, 2007: 51).

Toplumsal sözleşmenin ihlali, bireylerde Hobbes'un belirttiği vahşi ve acımasız tabiatın açığa çıkmasına neden olur. Sonrasında doğal haklara sahip bir üstinsan mı doğar yoksa eşkıyalık ve zorbalık tam da böyle bir şey midir? Nietzsche'nin Zerdüş'te "Gitme insanlara, ormanda kal! Hayvanlara git daha iyi! Neden benim gibi olmak istemiyorsun, ayılar arasında ayı, kuşların arasında kuş?" seslenişi gibi asıl medeniyet, insanların sonradan elleriyle oluşturdukları hapisanelerden kaçış mıdır? (Kızılçelik, 2011: 131). Bu soruların cevapları yaşanan döneme ve ülkeye göre değişiklik gösterecektir. Fakat değişmeyen gerçek, mevcut hukuk sisteminin haklarını savunmadığı bireyin, gayri resmi olarak toplum dışına itilmiş sayılmasıdır. Bireylerin topluma olan aidiyetleri, din, dil, ırk gibi bir takım ortak unsurların yanı sıra, toplum içindeki huzur ve güven duygusuna da bağlıdır. Birey kendini mutlu hissetmediği bir toplum içinde yaşamamayı seçer. Bireysel mutluluk, toplumsal huzurun da ilk koşuludur. Tüm isyanlar bireysel mutsuzluklar ve haksızlıklardan doğar. Bu yüzden devletler, sosyal patlamaların yaşanmaması için en başta adaleti adil dağıtmakla görevlidir.

4. Michael Kohlhaas'ın Diğer Yüzü: Statü Sahibi Bir Burjuva

Kohlhaas kendi ticari gelirini düzenli olarak sağlayabilen ve aslında içinde yaşadığı döneme göre pek de yoksul sayılmayan bir yaşam sürdürmektedir. Bu yüzden Kohlhaas'ın başlattığı adalet isyanı, içerisinde bir diğer gerçekliği barındırır: eğer adaletsizliğe uğrayan Kohlhaas değil de örneğin seyislerinden biri olsaydı durum ne olurdu? Seyis tıpkı Kohlhaas gibi kendi küçük ordusunu kurabilir ve isyan başlatabilir miydi? Yoksa seyisin sosyal konumu ve bu konumun getirdiği ekonomik düzeyi nedeniyle, adaletsizlik karşısında tek yapacağı sessiz kalmak mı olurdu? Kohlhaas'a isyan gücünü veren biraz da onun sosyal ve ekonomik konumu değil midir? Nitekim dava dilekçesini bile

daha önce tanıdığı bir hukukçunun yardımıyla hazırlamıştır, “yaptığı geniş çaplı at ticareti sayesinde, memleketin önde gelen kişilerle tanışıklığı olmuş, alışveriş sırasındaki dürüstlüğü bu kişilerin kendisine karşı iyi niyet beslemesini sağlamıştır” (Kleist, 2007: 24).

O halde adalet, tanımından çok uzak bir uygulamayı da barındırır: adalet güçlü olanlar içindir, hatta belki isyan bile bir miktar güç gerektirir. Güç kavramı sosyal konum ve gelir düzeyinin birleşimidir. Sosyal konumlar, kişilerin meslekleri, “yüksek” yerdeki tanıdıkları ve akrabaları ve ya bürokratik yetkileri oranında güç sağlar. Gelir düzeyi ise öylesine şeffaf ve net bir ayırım yaratır ki gördüğümüzde kapitalizm kelimesinin anlamını anlamaktan öte hissederiz: modern dünyadan birkaç örnek verelim; fiyatı bin ve ya milyon dolarlarla ifade edilen arabalar erkeklerin (çünkü arabalar, kadınlardan önce erkeklerin oynacağı olmuştur) bütün kusurlarını örter, onları daha yakışıklı, kibar ve saygı duyulur hale getirir. Çok pahalı evler ve takılar da kadınları daha güzel ve zarif yapar. Zenginlik bireylerin etrafında nadiren fark edilebilen şeffaf, koruyucu bir kalkan yaratır. Böylece gelir düzeyi yalnızca somut olan maddi varlıkları satın almanızı sağlamaz aynı zamanda sizi hep güzel, başarılı ve hatasız gösterir. Çünkü maddi varlıkların yanında satın aldığınız statü, en temel koruyucunuzdur. Bunu bilen kapitalizm, yaptığı hiçbir satışta yalnız maddi varlık satmaz, bir yaşam biçimi ve koruyucu bir kalkanı da yanında sunar. Bu koruyucu kalkan, örneğin şu durumda çok barizdir: komşunun oğluya konuştuğu için en iyi ihtimalle dayak yiyen genç kızın babası; televizyon denen renkli ekrana bakıp, sevgilisiyle ayrılan ama çocuğunu doğurmaya karar veren sanatçı, oyuncu v.s. bir kadını takdir etmektedir. En yoksul bile bilir ki hiçbir ahlak kuralı ve elbette hiçbir hukuk kuralı zengin ve yoksul arasında ayırım gözetmeksizin uygulanmaz. Örneğin toplumun küçük fotoğrafı olan bir ilçede, çaycı Ahmet’in eşinin etek boyu ile ticaret yapan (küçük burjuva) Ahmet Beyin eşinin etek boyunun elbette aynı olmasını beklemez ilçe halkı. Kaldı ki kadın, kocasının sosyal konumu üzerinden tanımlandıkça toplumsal cinsiyet de adaletsizliğin en çok bilet satılan sahnesi olur. Fakat buradaki temel soru şudur: ilçe halkı nasıl olup da statüsü daha yüksek bir bireye bu kadar geniş bir özgürlük alanı tanıırken, rahatlıkla eleştirebileceği bir konumdaki bireyi, çok daha sıkı toplumsal kontrol altında tutmaktadır? Muhtemel cevaplardan biri, kapitalizmin sattığı kültür ve statüdür. Eğer “diğerleri” kapitalizmin sattığı statüye saygı duymazsa, sistem nasıl işler? O halde bir yandan statünün satışı yapılırken, diğer yandan da “diğerleri” dediğimiz bireylere, bu satın alınan statülere saygı duyması gerektiği öğretilmelidir. Toplumlar ne zaman kapitale saygı duymaya, maddi varlıkları rahatlıkla satın alabilenlerin daha geniş özgürlüklere sahip olduğuna inanmaya başladığı araştırılmalıdır. Çünkü çok pahalı bir araba kullanan bireyin, hiçbir park kuralını ve ya hız ihlalini dikkate almaması ve “diğerleri”nin de bu durumu normal karşılayıp, saygı duyması, sonuçta, haksızca dağıtılan adaletin karşısında da aynı saygıyı gösteren toplumlar yaratır.

Kuralların özellikle de hukuk kurallarının duruma göre işlediği her devirde Kohlhaas'ların olması olağandır ve hatta bir miktar gereklidir bile. Her ne kadar eserin sonunda Kohlhaas'ın, hakkı olan atlar verildikten sonra öldürülmesi gerekmişse de adalet; uğrunda bir Kohlhaas'tan çok daha fazlasının ölümünü gerektiren ve hak eden çok kutsal bir değerdir. Adalet yoksa toplum da yoktur, devlet de. Adalet bir toplumun ruhu, görünmeyen iskeleti, savunulması gereken namusu, sürekli korunması gereken yeni doğmuş çocuğudur. Adalet, halkın kendini yönetecek siyaset elitlerini seçmesinin ilk sebebidir. Öyle ki Platon'un devleti yönetmeyi filozoflara bırakması bile bu açıdan değerlendirilmelidir: eğer iktidarlar yeterli adaleti sağlayamıyorsa vatandaşlar, yöneticileri seçme haklarından feragat etmeli ve iyi ve doğru yönetilmek şartıyla filozoflara bu görevi vermelidir. Nihayetinde demokrasiler amaçlarındandır sapmışsa ve araç olmuşsa yöneticileri seçmenin basit bir usul alışkanlığından ne farkı kalır?

5. Bir Toplumsal Hareket Olarak Michael Kohlhaas

Toplumsal hareketler eski tip (işçi ve kamu çalışanları hareketi) ve yeni tip (çevreci, kadın hakları ve alternatif yaşam talepleri) olarak sınırlandırılabilir (Coşkun, 2006: 3). Toplumsal hareketler değişen toplumsal yapılarla birlikte evirilmektedir. Bireylerin aktif bir özne olarak varlık kazanmaları, kendilerini yöneten güçlere karşı sözleşme şartları sunmaları uzun ve zorlu bir mücadelenin sonucunda gerçekleşmiştir. Modernitenin sürekli bir akıl yürütme ve gelişim felsefesi üzerine kurulması ve bununla birlikte aydınlanmanın getirdiği hümanizm; bireyi bir özne olarak kabul edip toplumda aktif roller vermiştir. Mevcut geleneksel yapı karşısında gösterilen her türden karşıt tavır, ortak muhalif hareketlere dönüşme çabasına girişmiştir. Sosyolojinin doğduğu yıllar da esasen kapitalizmin yarattığı sosyal ortamda yaşanan isyanlara ve sosyal patlamalara karşı, toplumu anlama ve toplumun bir sonraki hareketini öngörme isteğinden doğmuştur. Dolayısıyla her türden toplumsal hareket özellikle dönemin otoriteleri tarafından bir tehdit olarak algılanarak durdurulmak istenmiştir.

Dünyamızın yaşadığı savaşlar, uluslararası ve ekonomik gelişmeler toplumsal yapıları etkilemektedir. Eski tip toplumsal hareketlerde özne olarak yer alan işçi sınıfı taktiksel ve stratejik hatalar ve ya isyan bastırma faaliyetleri nedeniyle toplumsal hareketlerdeki yerini kaybetmiş; özellikle 20.yy'ın son çeyreğinde hem ideolojik olarak gerilemiş hem de kapitalizmin değişen ve krizlere uyum sağlayan ücret sistemi sayesinde toplumsal algıdaki yerini kaybetmiştir (Coşkun, 2006: 68). Ortaya çıkan yeni orta sınıfla beraber toplumsal hareketlerde artık bireyler sınıfsal konumlarından kaynaklanan çıkarların ötesinde, siyasal tavırları ve başkalarını da dâhil eden özgür yaşam biçimleri hedefleri etrafında toplanmaya başlamıştır. Sanayi sonrası toplumun sorunları artık yalnızca ücret politikaları değil, 30 Kasım 1999'daki Seattle Muharebesi'nde olduğu gibi küresel talepler olmaktadır.

Post-modern toplumda toplumsal hareketlerin bir araya gelme şekilleri, liderlik yapıları, değiştirmeyi hedefledikleri sistemsel sorunlar değişmiş ve yeni toplumsal hareketler adı altında yeniden tanımlanmıştır.

“Enformasyon toplumu, risk toplumu, gözetim toplumu, ağ toplumu vb. kavramlarla ifade edilen 21. Yüzyılın postmodern zamanlarında “yeni toplumsal hareketler” özellikle gençlerin başrolde bulunduğu tepki hareketleri olarak dünyanın farklı ülkelerinde yaşanmaktadır. Küresel ekonomik krize bir tepki olarak ABD’de Wall Street eylemleri, Londra’da üniversite gençliğinin öğrenim harçlarının arttırılmasına karşı gösterileri, yine 2011 Ağustos ayında Londra’da başlayan ve diğer İngiliz kentlerine de sıçrayan yağma ve isyanlar, Atina’da ve Madrid’te yaşanan gençlik eylemleri, Tunus’ta başlayıp, Libya ve Mısır’da devam eden “Arap Baharı” ile 31 Mayıs 2013’te İstanbul’da başlayan ve 18 gün süren Gezi Parkı eylemleri “yeni toplumsal hareketler” bağlamında analiz edilebilir” (Bayhan, 2014: 24).

Dijital iletişim araçları sayesinde uluslararası hale gelen toplumsal hareketler; ideolojinin azaldığı, örgütlerin eski önemini kaybettiği, maddi kaynağı olmayan örgütlerin işlerinin kolaylaştığı, süreklilik arz eden kampanyalarla eylemlerin sürdürülebildiği, denetim, bağlılık ve koordinasyon sorunlarının azaldığı bir yapıya bürünmüştür. Maliyetin azalmasıyla aynı anda pek çok yerde eylemler düzenlenebilmekte ve uluslararası katılım sağlanabilmektedir. Çünkü artık katılımcılar çok ciddi görevlerle değil çok daha kolay iletişim kanallarıyla desteklerini gösterebilir. Fiziksel olmayan sanal etkinlikler artmıştır (Tilly, 2003:160-165).

Adalet ve adil yaşam her toplumsal hareketin talepleri arasındadır. Michael Kohlhaas da bilir ki adaletin sağlanması uğrunda her zaman fedakârlıklar gerekir. Kohlhaas’ın yarattığı toplumsal etki, küçük ordusuyla şehrin halkının hayatına dokunuşudur. Hem şehir halkını zarara uğratmış hem de halka, hükümdara karşı gelmeyi öğretmiştir. Başlarda affedildiği halde sonunda ölüm cezasına çarptırılmasının asıl nedeni de budur. Hükümdar, otoritesinin sarsılmadığını ispatlamıştır. Bir toplumsal hareket özünde bireysel sivil itaatsizliklerin toplamıdır. Tek başına yeterli bir karşı duruş sergileyemeyeceğini düşünen birey, kendisi gibi düşünen insanlarla çeşitli vasıtalarla –günümüzde iletişim teknolojileriyle– bir araya gelmekte ve belki de tek başınayken cesaret edip gerçekleştiremeyeceği her türden eyleme kalkışmaktadır. İktidarlar toplumsal hareketlerin bu ilerleyiş yapısını çok iyi bildiklerinden, bu türden eylemlerde grubu harekete geçiren kişileri ilk olarak hedef alırlar. Kohlhaas’ın başarılı bir sonuç elde etmesi söz konusu dahi değildir. Yapılacak şey ancak halkın doğrudan tepkini çekmek yerine affedici bir role bürünerek zaman kazanmaktır.

Toplumsal hareketler tarihin her safhasında mevcut bir otoriteye yöneliktir. Sonuçları başarılı olursa tarih, hareketin liderlerini bir kahraman olarak yazarken, başarısızlık yaşandığında aynı adamlar bozguncu, isyankâr oluverirler. Fakat bazı durumlarda toplumsal hareketi başlatanlar başarısızlığa uğrasa ve bu isyanının bedelini canıyla ödese de unutulmaz ve saygı görmeye devam ederler. Kohlaas da bunlardan biridir. İdamının son anına kadar halkta kahramanın affedileceğine dair bir inanç vardır. Çünkü her ne kadar şehri her yakışında halka maddi kayıplar vermişse de, halk da içten içe Asilzade'ye ve yaptığı haksızlıklara karşı tepkilidir. Her ne kadar günümüzde bireyler mevcut konumları ve gelir düzeylerini kaybetmemek uğruna sıklıkla adaletsizliklere göz yumuyorsa da, çevresinde olup bitenlere karşı girilen bu kayıtsızlığında bir bedeli vardır. Kohlaas'ın kendi ölümüne giderken duyduğu iç huzur, modern insanın iç sıkıntısı içinde boğulurken hiçbir zaman tadamadığı, yabancı bir his olarak kalmıştır.

Eserde halkın, Kohlaas'ın idamı sonrasında nasıl bir dönüşüm geçirdiği elbette yer alamamaktadır. Fakat toplumsal hafıza çok önemli bir kaydedici olarak her daim çalışır. Toplumsal hareket için gerekli olan şartların oluşmadığı ve halkın da bir Asilzade'ye karşı ayaklanabilecek güce sahip olmadığını eserden anlayabiliriz. Buna rağmen toplumların ilerleme süreçlerinde tarihsel olayların hep bir sonraki kuşaklara aktarılması ve birilerinin düşünce dünyasında fikirler yaratması olağan bir durum olduğundan, bölge halkının Kohlaas'ı unutmuyarak günümüze kadar getirtmiş olması bile bir toplumsal tavrın ürünüdür denebilir. Kohlaas bir sivil itaatsizlik örneği olarak tek başına bir isyan başlatmış, oluşturduğu ordusuyla isyanını toplumsal bir hale getirmiştir. Verdiği adalet mücadelesi her toplumsal hareketin özünde yer alan bir talep olduğundan, her ne kadar yöntemi farklı da olsa, Kohlaas bir toplumsal hareket başlatmıştır diyebiliriz.

Sonuç

Michael Kohlaas adalet erdemini aşırıya vardıran bir isyankâr, statü sahibi bir burjuva ve bir toplumsal hareketin kahramanı olmanın yanı sıra basit ve sıradan bir vatandaşdır. Yazarın ifadesiyle onu diğerlerinden ayıran özelliği "devrinin en dürüst ve haksever" insanı olmasıydı. Adalet kavramına hayatının her alanında yer veren Kohlaas, bu erdemin kendisine de aynı şekilde uygulanmasını beklemekte haklıydı. Cesur ve dürüst olmak sonunda onu katil ve haydut yapmaya götürmüştü de bu durum, ihlal edilen toplumsal sözleşmenin sonucundan başka bir şey değildir. Eseri biraz farklı bir bakış açısıyla değerlendirelim: eğer dönemin tüm insanları Asilzadeler, kâhyalar, Şansölye, uşaklar, Hükümdar, tüm olaylara şahitlik eden halk ve belki de Martin Luther en az Kohlaas kadar adil ve cesur olsaydı; hikâye yine aynı şekilde mi son bulurdu? O halde bir erdem olan adalet duygusu diğer insanlarda yoksa ve ya diğerlerinin başka türlü bir adalet anlayışları varsa -güçlüyü korumak gibi-

toplumsal adaletten bahsedilemez. Adalet erdemi ancak tüm toplum üyelerinde benzer düzeylerde yer edindiği zaman işleyen bir sistem haline gelebilir. Aksi halde adalet talep edenlerin haydut ve ya katil olmaları an meselesidir.

İnsan maddi ve manevi unsurların ikisiyle birden şekillenen, bütünsel bir sosyal varlıktır. Yüksek ve düzenli gelire, toplumun sınırlarını çizdiği bir özgürlüğe sahip olması, bireyin diğer insanlara ve içinde yaşadığı dünyanın sosyolojik yapısına ilgisiz kalmasının bahanesi olamaz. Modernizmin tüm temel kavramlarını eleştiren, adeta yeniden tanımlayan ve sonsuz görecelilik içinde değerlerin anlam kayması yaşamasına neden olan postmodernizm; toplumların algısı üzerinde önemli bir etki yaratmıştır. Günümüz Türkiye'sinde pek çok kelimenin anlamı değişmiştir. Örneğin darbe kavramı; bir gün askeri güçlerden siyasete, bir diğer gün siyasi elitlerden askeri yöneticilere, başka bir gün ise dışarıdan yönetildiği sonradan anlaşılan ve son dönemde adı örgüt olan bir topluluktan askeri güce yönelmiştir. Yine adalet kavramı; bir sabah medyada "adalet yerini buldu" diye en üst manşetten verilirken, aynı gün bir diğer medya organında "siyasetin adaleti ele geçirmesi" olarak yer bulmaktadır. Bu adalet nasıl bir şeydir ki her gün herkese göre değişmekte, savunucularının ve düşmanlarının her gün yeniden belirlendiği bir meydan muharebesinin ortasında, her gün yeniden tanımlanmaktadır?

Adalet net ve su gibi duru bir kavramdır: haklı ile haksızın ayırt edilmesi, hakkın gözetilmesi, bireylerin özgürlük, özel mülkiyet, fikir hürriyeti gibi en temel hakları başta olmak üzere, haklarının çiğnenmesine engel olunmasıdır. Tüm kutsal kitaplarda adaletin sağlanması öğütlenir. Platon'un da dediği gibi adalet en yüce erdemdir ve devletin varlık nedenidir.

Adalet kavramı nettir fakat net olmayan insanların günlük çıkarlarıdır. O çıkarlar ki, her gün yeniden hangi tarafa ait olduğunun analizini gerektirir. Oysa erdemler her koşulda aynıdır. Eğer böyle olmazsa yalnız güçlülerin adaleti elde ettiği, diğerlerinin haklarının ezildiği bir düzen ortaya çıkar. Zengin insanların üzerindeki şeffaf koruyucu perde, ancak adaletin eliyle kalkabilir. Kohlhaas kendi rahat düzenini, zenginliğini bırakıp çok basit ve temel bir hak arayışına girerek, bizlere, sessizce koltuklarımızda otururken bir sonraki haksızlığın kurbanı olmadan da adaletin gerçekleşmesinin savunuculuğunu yapmamızı hatırlatır. Kohlhaas'ın bizlere anlatmak istediği şudur: Adalet birilerine göre değildir, herkes içindir, aksi halde toplum sözleşmesi ihlal edilmiş olur.

Kaynakça

- AKÇETİN, N. Ç., 2013, "Emmanuel Levinas İçin Adalet Nedir?", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 21, Doi: <http://dx.doi.org/10.11611/JMER198>, s. 267-280. Erişim tarihi:05.03.2015.
- AYDIN, E., 2009, "Edebiyat-Sosyoloji İlişkisinde Sosyolojik Kaynak ve Ölçütler", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* (1) | Winter, s. 357-370.
- BAYHAN, V., 2014, "Yeni Toplumsal Hareketler ve Gezi Parkı Direnişi", *Birey ve Toplum Dergisi*, 4 (7), Bahar.
- ÇAKAR, A. S., 2013, "Adalet Mülkün Temeli Midir?", *TBB Dergisi* (106), s. 261-276.
- COŞKUN, M. K., 2006, "Süreklilik ve Kopuş Teorileri Bağlamında Türkiye'de Eski ve Yeni Toplumsal Hareketler", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 61 (1), Online ISSN: 13091034, s. 67-102.
- CUMA, A., 2009, "Edebiyat Sosyolojisi ve Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi-Sanat ve Bilimin Sınır Ötesi Etkileşimi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, s. 81-94.
- GÜNDOĞAN A. O., 2003, "Hak ve Adalet", 9-11 Ekim 2003, *Muğla Üniversitesi "Adalet" Bildirisi*. <http://www.aliosmangundogan.com/Bildiriler.php> Erişim tarihi: 05.03.2015.
- HÖKELEKLİ, H., 2008, "Bir Değer: Adalet", 2 (5), *Dem Dergi*, <http://www.buseyder.org> Erişim tarihi: 05.04.2015.
- KABADAYI, T., 2013, ""Hakkaniyet" Adaletin Temelidir", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, s. 49-57.
- KAYAOĞLU, İ., 1987, "İslam da Adalet Mefhumu", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28 (1) <dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/772/9836.pdf>
- KONDA, Araştırma ve Danışmanlık., 2010, "Hukuk ve Adalet, Algı ve Beklentiler", Mayıs, *KONDA Barometresi Siyasal Araştırmalar Dizisi*. <http://www.konda.com.tr> Erişim tarihi: 01.03.2015.
- KIZILÇELİK, S., 2011, "*Batı Barbarlığı 1: Rousseau, Marx ve Nietzsche Üzerine*", Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara: Anı Yayınları.
- KLEİST, H. V., 2007, "*Michael Kohlhaas Eski Bir Vakayinameden*", (çev.) Bilge Uğurlar, Türkis Noyan, İstanbul: Can Sanat Yayınları.

- TILLY, C., 2003, "Toplumsal Hareketler 21. Yüzyıla Giriyor", *Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori ve Deneyim* (içinde), Çetinkaya, D. (der.), 2008 İstanbul: İletişim Yayınları.
- TOPAKKAYA, A., 2008, "Adalet Kavramı Bağlamında Aristoteles Platon Karşılaştırması", *Felsefe Dergisi*, 6, 2008 Güz, s. 27-46. www.flsfdergisi.com/sayi6/27-46.pdf Erişim tarihi:05.08.2014
- WALLACE, R. A., WOLF, A., 2012, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, (çev.) Leyla Elburuz, M. Rami Ayas, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- WATERS, M., 2008, *Modern Sosyoloji Kuramları*. (çev.) Zafer Cırhinlioğlu (ed.) ve diğerleri, İstanbul: Gündoğan Yayınları.